

Пламен Панайотов

ЗА БРОЙНИТЕ ЧИСЛИТЕЛНИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК, ЗА ЛИЧНИТЕ И ПОКАЗАТЕЛНИТЕ МЕСТОИМЕННИЯ И ЗА ДРУГИ НЕЩА

С почит към Prof. H. Tóth Imre

И с признателност към Kocsis Mihály, Ferincz István,
Balázs. L. Gábor, Bagi Ibolya, Majoros Henrietta

I

Някои от помагалата, с които разполагам, за да преподавам български език* на моите естонски студенти, много напомнят онзи прочут разговорник на Джером Джером от „Трима на бумел“, според който, влизайки в магазин за обувки, трябва да кажеш:

Вашият магазин ми е бил препоръчан от приятеля ми господин X.

Като отговор трябва да бъде подадена следната учтива реплика:

– Господин X. е много благороден човек. За мене ще е извънредно голямо удоволствие да услужа на негов приятел.

Но продавачът не се съобразява с разговорника. Той просто казва, че не познава господин X. и това „обърква нещата“.

В моите учебниците има много такива изкуствени, а понякога и абсурдни текстове. Един пример:

„Госпожа X. последователно стигна до два взаимосвързани извода:

1) Слонът е любимото животно на господин K., тъй като очевидно е полезно животно.

2) Слонът е любимото животно на господин K., тъй като очевидно има голям авторитет пред господин K. Госпожа X. толкова се увлече в собствените си разсъждения за предимствата на слона, че без малко да съжали, че не е на мястото на слона, за да има такъв авторитет пред господин K. Веднага обаче си помисли и друго: въпреки големия му авторитет, все пак трудно може да се каже, че госпожа X. си представя господин K. като слон“ (Буров 1997: 165).

* По този начин преподавах и в Сегед, но текстът е писан по-късно, вече в Талин под формата на дневник.

Този „остроумен“ текст ми е потребен толкова, колкото „Руско-естонския разговорник“, издаден през 1976 г. Отварям го напосоки и чета:

Трябва да поупражните произношението си. (Häädamine nõuab veeltreenimist.)

Мигли и везди не боядисваме. (Ripsmeid ja kultusid meil ei värvita.)

Помни прекрасното лято на 1970! (Pea meeles kaunist suve 1970!)
(Reitsak 1976: 37, 40, 142, 183).

Разговорникът е пълен с безсмислени констатации (през есента било „хубаво да се носят обувки с гумена подметка, а през пролетта – с гьон“) и глупави въпроси, като този: *Имате ли значки от празника на песните? (Kas teil on laulupeo märke?)* Който не знае какво е Laulupidu (The Estonian Song Festival), няма да пита за значки, а който пък знае, че това е празник в чест на националното възраждане на естонците, ще отиде на Tallinna Lauluväljak (Tallinn Song Festival Ground), за да види огромната сцена и поляната, където се събират 100 000 души, пеещи „Mu isamaa on minu arm“ (‘Моето отечество е моята любов’).

Моите студенти имат занятията от осем сутринта до осем вечерта. За да не ги тормозя със скучни текстове, от които може да им се доспи, им съчинявам разни парадоксални и забавни истории. За урока, който беше на тема „Бройните числителни в българския език“, им съставих следното упражнение:

„Знаем, че:

$$2+2=4$$

$$17+32=49$$

$$21+63=84$$

$$445+568=1013$$

$$6015+759=6774$$

$$1\ 000\ 000 + 2\ 000\ 000 = 3\ 000\ 000$$

Пламен обаче мисли, че може да има математика, в която вместо знака ‘плюс’ се използва знакът ‘квус’. В тази математика:

$$1\ 'квус'\ 1=3$$

$$47\ 'квус'\ 95=25$$

$$11\ 'квус'\ 14=69$$

$$19\ 'квус'\ 21=110$$

$$870\ 'квус'\ 1001=10871$$

$$4\ 000\ 000\ 'квус'\ 4\ 000\ 000 = 5\ 000\ 000\ 000''.$$

Студентите ми не знаят какво казва Витгенщайн в параграф 201 на своите „Философски изследвания“, нито пък как му опонира Крипке (Kripke 1982: 65–66), който твърди, че въпросът не е в това „Как зная, че 68+57=125?“, а в това, „Как зная, че 68+57, в съгласие с това, което съм имал предвид под ‘плюс’ в миналото, трябва да даде 125. Ако съм използвал преди ду-

мата 'плюс' като функция на 'квус' (quus), а не като 'плюс', тогава моята минала интенция е била такава, че на въпроса „Колко прави 68+57?“, аз съм бил длъжен да отговоря „Прави 5“.

Макар тези тънкости на философията на математиката да не са им ясни, моите студенти чувстват, че „тук има нещо“, оживяват се и изписват с думи всички числителни, което е и моята цел.

II

Не очаквах, че упражнението за бройните числителните, което правихме в понеделник, ще предизвика толкова силен интерес у моите естонски студенти. След края на днешното занятие при мене дойде една първокурсничка и ми показва тетрадка, в която прилежно беше преписала един цитат от Крипке (Kripke 1982: 109): „*We all suppose that our language express concepts – ‚pain‘, ‚plus‘, ‚red‘ – in such a way that, once I ‚grasp‘ the concept, all future applications of it are determined (in the sense of being uniquely justified by the concept grasped)*“. В превод: „Всички ние предполагаме, че нашият език изразява понятията (болка, плюс, червено) по такъв начин, че щом веднъж сме ‚усвоили‘ понятието, всяко негово използване в бъдещето е детерминирано (в смисъл, че употребата му е оправдана в съответствие с усвоеното)“.

След като прочете абзаца, първокурсничката ми каза: „Разбрах добре какво имахте предвид, когато ни дадохте това упражнение. Фактът, че аз зная какво означава думата ‚изгрев‘ и че вчера слънцето е изгряло, не означава, че то непременно и утре ще изгрее (Господи, тя открива Кант!). Това, че вчера внесох в банката 9436 крони и че днес прибавих към тях още 4599 крони, не означава, че сборът им няма да е нула“.

„Quaddition“ (the quus function) и „елементарното“ събиране са просто функции, алгоритми. Ние само си мислим, че знаем, кое е „правилно“ и кое „произволно“. Какво са болката, фалитът, смъртта? „Плюс“ или „квус“?.. „Квус“ е толкова „логично“ действие, колкото и „плюс“.

За думата „логично“ ние се договаряме, така както се договаряме за условията, при които внасяме парите си в банката. Аз вярвам, че банката, където са моите спестявания, е стабилна, но каква е гаранцията, че месеци наред няма да гладувам, заради грешка или фалит. Нима в „грешките“ и „фалитите“ няма логика?...

Истинско удоволствие е да се занимаваш с такива студенти. Все повече и все повече започвам да обиквам работата си.

III

За да можеш да си служиш уверено с Rorschach, TAT и Szondi Test, са необходими поне няколко години. Купих си тестовете през 2003 (TAT през 2008) от OS Hungary Tesztfeljesztő Kft, Budapest, но са оригинални изда-

ния. Rorschach и Szondi са печатани в Швейцария, а TAT – от OS Firenze и Harvard University Press.

Литературата за трите проективни теста е огромна, тънкостите при интерпретацията на отговорите – безкрайно много. Ето защо отделям поне по един час на ден, за да се усъвършенствам. Тестовите са психодиагностично средство, но аз мога да ги използвам и в часовете по български език с моите чуждестранни студенти. Szondi Test е твърде специален, но Rorschach и Thematic Apperception Test (TAT) ми вършат работа.

Да речем, показвам на моите студенти табло № 7 от Rorschach и им задавам стандартния въпрос: „С какво асоциирате това мастилено петно?“ Всеки трябва да даде поне един отговор. Имам и друг вариант на тази игра. Съставям списък на възможните асоциации, а студентите избират най-подходящия според тях образ. След това учат всички думи и словосъчетания.

За табло № 8 списъкът ми изглежда така: 1) два лъва; 2) червени полярни мечки с вдигнати предни лапи; 3) рак; 4) бръмбар; 5) морско конче в преобърнато положение; 6) два гущера, които се катерят по дървена кула, за да занесат на върха ѝ два скъпоценни камъка; 7) глава на заек; 8) ягодов сладолед; 9) гръбначен стълб; 10) сърце; 11) хералдически знак; 12) подводни растения. Rorschach Test ми помага да обогатявам лексиката на студентите, но го използвам само за начинаещите. За работа с групата на напредналите по-подходящ е Thematic Apperception Test.

Занесох на моите естонски студенти табла № 2, 3 BM, 7 GF, 9 GF, 11, 12 BG, 13 MF, 16 и, следвайки инструкцията на Хенри Мърей, ги помолих да разкажат какво е изобразено на съответната картина или графика. „Какво става между героите, какво се е случило между тях до този момент, какви са техните мисли и преживявания?“

Най-интересни бяха разказите за табла № 2 и № 13 MF.

Според една студентка на табло № 2 са изобразени съпруг, неговата съпруга, очакваща дете, и любовницата му, която се е замислила защо бог ѝ е изпратил такова наказание. Според друг разказ жената с книгата не е любовница, а честолюбиво, амбициозно момиче, което иска да избяга от село и да направи кариера.

За табло № 13 MF също имаше две версии. Според първата на картината е изобразена умираща млада жена, съпругът ѝ е много загрижен и тъгува, че ще остане сам. Според второто предположение тук става дума за свата между любовници – мъжът е уличил партньорката си в изневяра и я е удушил в състояние на афект, а сега се опитва да дойде на себе си.

Когато показах на групата табло № 16, всички се засмяха. На таблото няма нищо нарисувано, то е чисто бяло. Студентите ми са млади и изпълнени с енергия. На тях и през ум не им минава, че това бяло табло е животът на всеки един от нас – истории, идващи от нищото и отиващи в нищото, за-

това с ентузиазъм се заеха да съчиняват всевъзможни сюжети. Бог да ги закриля! Дано илюзиите им да траят колкото се може по-дълго.

IV

Sweetie respected darling but in the end it's irrelevant who

Днес е събота и аз трябва да си почивам или, както казват някои, да се забавлявам, но не умея да го правя. „Трябва да се забавляваш!“ винаги ми се е струвало double bind, както „Бъди спонтанен!“ или „Ти трябва да ми бъдеш благодарен!“ Вместо да се забавлявам, отварям Йосиф Бродски и размишлявам за финала на едно от любимите си стихотворения:

*извиваясь ночью на простыне,
как не сказано ниже, по крайней мере,
я взбиваю подушку мычащим “ты”,
за горами, которым конца и края,
в темноте всем телом твои черты
как безумное зеркало повторяя.*

Ето и английския превод, дело на самия автор:

*writhing upon the stale
sheets for the whole matter's skin-
deep I'm howling “youuu” through my pillow dike
many seas aways that are milling nearer
with my limbs in the dark playing your double like
an insanity-stricken mirror.*

И на български, преведен от Бойко Ламбовски:

*гърчейки се върху чаршафа разпънато –
нещо, което няма да доразправам –
удрям възглавницата, стенойки: ”ти!”,
отвъд океана, дето – ни край, ни начало...
с тяло в тъмнината всичките ти черти
повтарящ като огледало обезумяло.*

Няма да подготвям дисертация, но за всеки случай си записвам в бежника: „Стихотворението ‚Изотникъде с любов‘ е за обладаването в съня, за силата на страстта в трескавото безпокойство на копнежа. Обектът на желанието е отвъд океана и същевременно в еротичното преживяване на лирически субект – парадокс, възможен само в магията на поезията и в ирационалната стихия на чувството, което ни тласка един към друг. Дионисиевското се е въплътило в прекрасен израз, намерило е формата, а тя именно е аполоничното.

Нещо подобно откривам у Пастернак. След дълга раздяла Лара и Юрий Живаго се срещат и се любят, но поетът не го казва пряко. Той говори, че се сплитат „нозе, ръце и съдби“. Това са сенките на героите върху тавана на стаята, осветена от горящата свещ:

*На озаренный потолок
Ложились тени,
Скрещенья рук, скрещенья ног,
Судьбы скрещенья.*

„Като безумно огледало повтаряйки те“ е пак любовният акт, но въплътен в съня – ефирното нищо, което е едновременно блян и осъществяване, липса и пълнота.

За да има в поезията и ерос, и магия, те трябва да останат при недоизказаното. Само така ще се спасим от ужасната будност, от бодърстването в прогонеността от себе си“.

Май че трябва да изляза да се поразходя, darling. Чувствам се уморен. След разходката ще довърша писмото, а после ще се захвана с дневника.

*the -eenth day of Marchember
From nowhere with love*

V

В неделя съчинявам нов текст за местоименията в българския език:

„Не мога да разбера защо вечер си лягам ‚аз‘, а сутрин се събуждам Пламен. Започвам да мисля, че ‚аз‘ и името ‚Пламен‘ не са едно и също нещо. Питат ме: ‚Ти ли си Пламен?‘ Казвам: ‚Да, аз‘, но не зная правилно ли отговарям, защото сутрин, когато се бръсна, виждам в огледалото още един мъж, който също се бръсне. Кой е Пламен – ‚той‘ или ‚аз‘ или ‚ние‘. Мисля за Господ, който твърди: ‚Аз съм този, който съм‘, но не мога да разбера защо отговаря така на Мойсей, а не казва ‚ние‘. Нали еврейската дума Елохим означава богове, а не бог? Мисля и за един философ, който пише ‚Аз съм този, който трябва да бъде‘ и започвам да разбирам, че този луд мислител иска да бъде бог. След всичко това аз се питам: Няма ли да бъде по-правилно, ако кажа, че в словосъчетанието ‚Аз, Пламен Панайотов‘ ‚аз‘ не означава нищо? Тази дума е едно показателно местоимение, подобно на местоименията ‚този, тази, това, тези‘ (този стол, тази маса и т. н.)“

ЛИТЕРАТУРА

Буров, Ст. 1997, *Български език за чужденци*. Велико Търново.

- Kripke, S. A. 1982, *Wittgenstein on rules and private language*. Cambridge: Harvard University Press.
- Reitsak, A. 1976, *Vestluse vene ja eesti keeles*. Tallinn: Kolmas trükk.